

Електронні ресурси в роботі сучасної бібліотеки закладу вищої освіти (на прикладі книгозбірні Криворізького державного педагогічного університету)

У статті розкрито поняття електронного ресурсу та визначено його специфічне значення в роботі бібліотеки вишу. З'ясовані засоби, що приводять до покращення рівня комфортності бібліотечного середовища.

Діяльність сучасної бібліотеки, як соціального інституту, спрямована на виконання завдань, покладених на неї державою та суспільством. Так, однією з провідних суспільних функцій бібліотеки є надання вільного доступу до різних інформаційних джерел, що дає можливість задовольнити потреби кожного члена суспільної громади, враховуючи соціальний та культурологічний аспекти розвитку суспільства. Крім того, стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та інтенсивні процеси виробництва інформаційних ресурсів приводять до зростання обсягів інформації та потреби в розширенні доступу до неї. Бібліотека вишу є традиційним центром збереження й використання інформації. Саме забезпечення доступності інформації спрямовує бібліотеку закладу вищої освіти (ЗВО) до застосування у своїй діяльності електронних технологій та електронних ресурсів і, як наслідок, до виконання її головної місії – просвітницької.

Під впливом глобальної інформатизації бібліотека Криворізького державного педагогічного університету (КДПУ) змінює технології ро-

боти: долучається до процесу створення комфортного бібліотечного середовища, підвищуючи якість обслуговування користувачів шляхом застосування у своїй діяльності новітніх інформаційних технологій, електронних бібліотечно-бібліографічних сервісів та електронних ресурсів. «Електронний сервіс передбачає автоматизацію процесу бібліотечного обслуговування, обов'язкове перетворення його результату в електронну форму», – зазначає науковиця О. А. Дікунова [2]. Своєю чергою, комфортність бібліотечного середовища характеризується рівнем забезпечення доступу користувачів до інформації, незалежно від вигляду її представлення та місця її збереження, і потребує розвитку електронного інформаційного простору, основним компонентом якого є електронний ресурс. «Історія створення електронних ресурсів у бібліотеках України пов'язана з Національною програмою інформатизації, коли у 1992–2001 роках створювалася Національна система електронного інформаційно-бібліотечного ресурсу. Мета його визначалася як досягнення якісно нового рівня, повноти й оперативності задоволення

**Тетяна
Русначенко,**

завідувачка сектору підтримки автоматизованої бібліотечної системи та програмного забезпечення Бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету

інформаційних потреб суспільства в документованих знаннях, які акумульовані в сукупному бібліотечному фонді книгозбірень України», – зазначає науковиця І. О. Шевченко [10]. На сучасному етапі створення й використання електронних ресурсів регламентується урядовими документами, зокрема Державною цільовою національно-культурною програмою створення єдиної інформаційної бібліотечної системи «Бібліотека – XXI». Згідно з міждержавним стандартом ГОСТ 7.82-2001 «Библиографическая запись. Библиографическое описание электронных ресурсов. Общие требования и правила составления», під терміном «електронні ресурси» розуміють інформаційні ресурси, що керуються комп'ютером. Електронними ресурсами є електронні дані, електронні програми або об'єднання цих видів в одному ресурсі (ГОСТ 7.82-2001). Вагомий внесок у дослідженні питання сутності електронного ресурсу зроблено Т. Майстрович [6], Ю. Столяровим [9], В. Петровим, А. Крючиним [7]. А. Антопольський розглядав різнопланові аспекти створення електронних бібліотек [1]. Як бачимо, питання про специфіку електронного ресурсу в роботі бібліотеки є актуальним і сьогодні. Саме тому ця стаття присвячена визначенню ролі електронного ресурсу в роботі сучасної бібліотеки ЗВО.

У бібліотеці Криворізького державного педагогічного університету функціонує відділ інформаційних технологій та комп'ютерного забезпечення. Провідними напрямками його діяльності є здійснення технічної підтримки виробничих процесів, поповнення та редагування електронного каталогу й репозитарію університету, оновлення бібліотечного сайту, забезпечення мультимедійного супроводу масових заходів, участь у наукометричній діяльності бібліотеки.

Функціями відділу є:

- підтримка комплексу технічних і програмних засобів бібліотеки;
- забезпечення актуалізації та збереження електронних ресурсів бібліотеки;
- вивчення перспективних

напрямків інформатизації бібліотечної діяльності, впровадження нових інформаційних технологій;

- технічний супровід та надання інформаційних послуг з використанням ІКТ;
- надання консультацій працівникам бібліотеки з питань експлуатації програмного забезпечення та комп'ютерної техніки.

З 2010 р. бібліотека має вебсторінку (<http://kdpu.edu.ua/biblioteka.html>), де надаються відомості про всі види бібліотечних послуг та інформація про діяльність бібліотеки. Популяризація ресурсів бібліотеки є одним із пріоритетних напрямків її діяльності. Інформація на вебсторінці систематично оновлюється, пропонуються ідеї зі створення нових рубрик сайту, його якісного наповнення й удосконалення.

Кількість звернень до вебсторінок бібліотеки (вебсторінки, електронного каталогу, інституційного репозитарію) останніми роками постійно зростає. Так, якщо у 2018 р. було 330 692 звернення, а у 2019 р. – 689 823 звернення, то у 2020 р. їх вже було 1 206 356.

Як бачимо, відвідуваність вебсторінок бібліотеки значно різниться в порівнянні з попередніми роками. Кількість відвідувань бібліотечного вебпорталу у 2020 р. істотно зросла. Це зумовлено регулярним оновленням контенту сайту, активізацією поповнення інституційного репозитарію, удосконаленням якості наповнення інформаційних ресурсів бібліотеки (нові надходження, бібліографічна продукція, нові послуги, репортажі-звіти про культурно-масові заходи, посилання на безкоштовні електронні бібліотеки, відкриті архіви періодичних видань, інші електронні інформаційні ресурси відкритого доступу).

Ще однією складовою компонентності бібліотечного середовища є автоматизовані бібліотечно-інформаційні системи (АБІС), що є комплексом програмних, технічних, інформаційних, лінгвістичних засобів, основною функцією яких є збір, обробка, зберігання, пошук і видача даних у заданій формі для вирішення професійних завдань користувачами системи. Як зазна-

чає науковець Л. Й. Костенко, «АБІС складається з реляційної бази даних, програмного забезпечення, що взаємодіє з базою даних, і двох графічних інтерфейсів користувачів (один – для читачів, інший – для персоналу)» [4]. Більшість АБІС є повністю завершеними модулями: придбання фондів, каталогізація, обіг, періодика, модуль для користувачів. А відстеженню руху документів та дій користувача сприяє унікальність ідентифікаторів у базі даних. Зазвичай бібліотеки України використовують різні АБІС, зокрема – MARC, ІРБІС, «УФД/Бібліотека» та ін. АБІС «УФД/Бібліотека» була розроблена ТОВ «Український фондовий дім» у 1998 р. для комплексної автоматизації бібліотеки з урахуванням усіх виробничих циклів. Програма має український та російський інтерфейси й дозволяє виконувати: відбір і перегляд інформації електронного каталогу; каталогізацію документів; комплектування бібліотечного фонду; обслуговування користувачів; функції системного адміністратора.

З 2007 р. бібліотека КДПУ працює з використанням АБІС «УФД/Бібліотека». Сучасне програмне забезпечення дозволило автоматизувати традиційні бібліотечні процеси, зокрема, замовлення й комплектування фонду бібліотеки; систематизацію документів та обробку нових надходжень до бібліотечного фонду; створювати й вести електронні каталоги та бази даних періодичних видань з аналітичним розписом, автоматично виконувати створення й друк каталожних карток; проводити багатофункціональний пошук за будь-яким критерієм і здійснювати автоматизований облік бібліотечного фонду.

На 01.01.2021 р. електронний каталог бібліотеки налічує понад 230 000 записів і нараховує понад 35 000 звернень користувачів. Поповнення електронного каталогу за останні три роки така: 2018 р. – 12 584 назви, 2019 р. – 21 610 назв, 2020 р. – 10 062 назви. Динаміка зростання кількості звернень до електронного каталогу виглядає таким чином: 2018 р. – 17 591, 2019 р. – 24 701, 2020 р. – 35 269, тобто кількість звернень до електронно-

го каталогу у 2020 р. в порівнянні з 2018 р. збільшилася майже у два рази.

Виконуючи свою просвітницьку місію й підвищуючи рівень впровадження електронних ресурсів та інформаційної культури, бібліотека КДПУ звернула увагу на новий вид інформаційних ресурсів – електронні видання. «Наука та освіта як ніякі інші сфери людської діяльності потребують своєчасної та достовірної інформації. Вченому, досліднику, викладачеві, студенту, професіоналу потрібні потужні інформаційні ресурси, і вітчизняні і світові; швидкий, зручний багатоаспектний доступ до світової наукової інформації через бази даних, наукову періодику, наукову літературу», – підкреслює науковиця Т. О. Ярошенко [12]. Сьогодні практично кожен заклад вищої освіти у своїй науковій діяльності характеризується наукометричними показниками, зокрема публікаційною активністю викладачів. Науковий журнал уже давно став центром комунікації, так званим першоджерелом для опублікування наукових результатів та платформою для наукового спілкування, а сьогодні це й отримав новий статус – статус електронного журналу, що відповідно змінило й систему наукової комунікації. Саме до наукових видань дослідники надсилають результати проведених досліджень, а наукове видання збирає, проводить експертизу й періодично публікує ці статті. Електронний журнал – це журнал, доступний онлайн. Розрізняють журнали, які існують тільки в електронному вигляді (оригінальні журнали), журнали, що мають друкований аналог та інтегровані журнали, що доповнюють один одного. Тому поява електронних журналів спричинила появу нової моделі комунікації – модель «Відкритий доступ». «Модель Відкритого доступу забезпечує безкоштовний доступ читачів до рецензованої наукової літератури у публічному Інтернеті з правом читати, завантажувати, копіювати, роздруковувати, посилатися на повнотекстові статті», наполягають бібліотекознавці О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий [3]. Використання електронних систем

Відкритого доступу розглядається в працях А. Б. Антопольського [1], В. А. Резніченко [8]. Головна роль у забезпеченні доступності інформаційних ресурсів, на погляд вчених, відводиться електронним бібліотекам. Криворізький державний педагогічний університет долучився до нових систем комунікації. Через модель «Відкритого доступу» бібліотека КДПУ надає можливість користування архівами низки фахових електронних журналів у локальній мережі закладу для задоволення інформаційних потреб усіх учасників науково-педагогічного процесу.

Оцінювання наукової діяльності вченого відбувається з використанням індексу цитування, тобто враховується, скільки посилань на роботи з'явилось в головних журналах світу. Головні журнали визначають за імпаکت-фактором – відношенням числа посилань на статті з даного журналу до числа опублікованих у ньому статей, а світове наукове визнання приходить через публікації у журналах з високим імпакт-фактором. На сьогодні загальноновизнаними у світі вважають дві наукометричні міжнародні бази даних: Web of Science Core Collection та Scopus. Ці бібліографічні й реферативні платформи не ведуть власної видавничої діяльності, а складають перелік вартих уваги наукових видань та здійснюють їх наукометричну обробку, відстежуючи, зокрема, цитованість робіт і складаючи відповідні індекси. Доктор філософських наук, професор Я. В. Шрамко зауважує: «Опублікуватися в Скопусі» в буквальному смислі цього виразу просто неможливо, оскільки ані Scopus, ані Web of Science нічого не публікують, окрім переліку наукових видань, які ними індексуються. Зазвичай науковець «потрапляє до Скопусу» ніби мимоволі, просто тому, що журнал, в якому опубліковано його статтю, входить до певного переліку й реферується відповідною базою даних» [11]. З 2017 р. Криворізький державний педагогічний університет має доступ до платформи Web of Science, а з 2019 р. – до Scopus, отже, науковці КДПУ отримали необхідну для здійснення автори-

тетних досліджень можливість користуватися послугами провідних міжнародних наукометричних баз даних, зокрема новими матеріалами з природничих, технічних, біологічних, суспільних, гуманітарних наук і мистецтва, а також доступ до бібліографічних даних наукових статей з престижних періодичних видань, книг та матеріалів наукових конференцій із зазначенням реальної цитованості цих матеріалів. Бібліотека вишу активно долучилася до плідної співпраці з викладачами, організовуючи участь у вебінарах компанії Clarivate Analytics, надаючи консультації щодо створення персональних сторінок на сайті університету та розміщенні власних публікацій у репозитарії університету. Інституційний репозитарій – це ще одна модель нової комунікації «Відкритий архів» – публічно доступний архів, у якому дослідники розміщують свої друковані статті та інші дослідницькі матеріали (недруковані статті, магістерські, докторські дисертації тощо).

Репозитарій КДПУ є важливою ланкою системи наукових комунікацій, яка забезпечує своєчасне оприлюднення результатів актуальних досліджень і сприяє формуванню й розвитку авторитетності науковців університету, популяризує їхні праці й покращує наукометричні показники академічної спільноти закладу вищої освіти. Сьогодні у відкритому електронному архіві КДПУ налічується близько двох тисяч публікацій науковців, аспірантів, студентів і магістрантів університету, а його відвідуваність сягає 200 000 звернень на рік.

В основі визначення специфіки (ролі) електронного ресурсу в роботі сучасної бібліотеки та виявлення засобів покращення рівня комфортності бібліотечного середовища лежать сучасні бібліотекознавчі уявлення про важливість повного й оперативного задоволення інформаційних потреб користувачів. Методологічні засади питання розглядаються у працях провідних бібліотекознавців Л. А. Дубровіної, Л. Г. Петрової, О. В. Воскобойнікової та ін. Як зазначає науковиця Н. Кунанець, «Методологія сучасного бібліотекознавчого дослідження

повинна базуватися на загальнонаукових принципах і методах вивчення бібліотек з прив'язкою до розвитку суспільних явищ та міждисциплінарному підході в контексті соціально-комунікаційних процесів» [5]. Саме тому аналіз результативної діяльності науковців вишу виконується з використанням наукометричних досліджень, які демонструють об'єктивну картину розвитку наукової діяльності, оцінку її актуальності та потенційних можливостей. До методів, що використовують у наукометрії, відносять статистичний метод, метод підрахунків числа публікацій, метод індекс-цитовання, метод контент-аналізу, тезаурусний метод, сленговий метод та ін. Кількісне ж вивчення документопотоку стало можливе при використанні бібліометрії. До бібліометричних методів відносять аналіз цитування (метод статистичного аналізу бібліографічних посилань), аналіз реферативних журналів, аналіз кількісних характеристик первинних документів.

Підкреслимо, що з метою визначення ролі електронного ресурсу в роботі бібліотеки КДПУ та виявлення засобів покращення рівня комфортності бібліотечного середовища фахівцями теж було використано наукометричні та бібліометричні методи. Викорис-

тання останніх посприяло зміні статусу бібліотекаря та зміні місії бібліотеки, оскільки сьогодні бібліотека вишу покликана відображати стан наукової думки, тобто, використовуючи такі наукометричні показники, як публікаційна активність та динаміка цитування, проводити оцінку наукового статусу автора, авторитетності відання, визначення рівня розвитку тієї чи іншої наукової галузі.

Використання електронних ресурсів має важливе стратегічне значення для розвитку як освітнього, так і наукового потенціалу університету. Сучасний заклад вищої освіти потребує нового, більш високого рівня проведення наукової роботи й впровадження нових інноваційних форм навчання здобувачів вищої освіти. Саме з орієнтацією на потреби користувачів бібліотека пропонує імплементацію електронних баз даних та електронних інформаційних ресурсів, користування інтернет-ресурсами та послугами провідних міжнародних наукометричних баз даних, отримання доступу до бібліографічних даних наукових статей з престижних періодичних видань і матеріалів наукових конференцій із зазначенням реальної цитованості цих матеріалів. Такий підхід у роботі бібліотеки дозволяє більш повно та релевантно задовольняти

потреби користувачів в інформації з природничих, технічних, біологічних, суспільних, гуманітарних наук та мистецтва.

Змінюються потреби – змінюються принципи опрацювання отриманої інформації. Значно актуальнішою наразі стає повнотекстова, фактографічна інформація. Збільшується кількість користувачів, що звертаються до інформаційних ресурсів у режимі віддаленого доступу.

Отже, процес використання електронних ресурсів та надання інтерактивних послуг є найважливішим у сучасній діяльності бібліотеки університету. Його невідворотність та постійний розвиток продиктовані часом і є головною умовою покращення рівня комфортності бібліотечного середовища.

Вимоги сьогодення перетворюють бібліотеку на інформаційний центр, відкритий для кожного користувача та сприяють розширенню кола споживачів інформаційних послуг. І, як наслідок, дозволяють посісти одне з визначальних місць у світовій інформаційній інфраструктурі.

Список використаних джерел

1. Антопольский А. Б. Электронные библиотеки: принципы создания / А. Б. Антопольский. – Москва : Либерия-Библинформ, 2007. – 288 с.
2. Дікунова О. А. Електронний бібліотечно-бібліографічний сервіс у бібліотеці Криворізького державного педагогічного університету [Електронний ресурс] / О. А. Дікунова // Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі : матер. II наук.-практ. конф., м. Харків, Наук. б-ка ХНМУ, 24–31 жовтня 2016 року / Харків. нац. мед. ун-т; редкол.: І. В. Киричок, Т. Б. Павленко, Н. Д. Гаєва. – Харків : ХНМУ, 2016. – С. 52–56. – Режим доступу: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/900>.
3. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства : монографія / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горвий та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : НБУВ, 2011. – 235 с.
4. Костенко Л. Й. Бібліотечні електронні інноваційні технології / Л. Й. Костенко, О. І. Жабін // Бібл. вісник. – 2008. – № 6. – С. 25–27.
5. Кунанець Н. Е. Соціокомунікаційний підхід у бібліотекознавстві: інновації чи відновлення традицій [Електронний ресурс] / Н. Е. Кунанець // Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – [Сайт] – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21SCOM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/bdi_2014_3_4.pdf.
6. Майстрович Т. В. Електронний документ як об'єкт бібліотечного дела / Т. В. Майстрович. – Москва : Пашков дом, 2004. – 247 с.
7. Петров В. Перспективи використання оптичних носіїв для зберігання цифрових електронних ресурсів / В. Петров, А. Крючин // Бібл. планета. – 2015. – № 1. – С. 18–20.
8. Резніченко В. А. Електронні бібліотеки: інформаційні ресурси та сервіси / В. А. Резніченко // Проблеми програмування. – 2005. – № 4. – С. 60–72.
9. Столяров Ю. Признаки бібліотечного фонду как научного понятия. Дефиниция понятия «библиотечный фонд» / Ю. Столяров // Науч. и техн. б-ки. – 2014. – № 10. – С. 52–60.
10. Шевченко І. О. Нова бібліотечна послуга: використання інформаційних технологій та Інтернету в бібліотеці : посіб. для бібліотекарів за програм. підвищ. кваліфікації / І. О. Шевченко; Укр. бібліот. асоц., НАККІМ, Центр безперерв. інформ.-бібл. освіти, Голов. тренінг центр для бібліотекарів. – Київ : Самміт-книга, 2012. – 76 с.
11. Шрамко Я. В. Що таке SCOPUS і як туди потрапити [Електронний ресурс] / Я. В. Шрамко // Криворізь. держ. пед. ун-т. – [Сайт] – Режим доступу: <https://kdpu.edu.ua/blogs/2018/01/30/shho-take-scopus-i-yak-tudy-potrapiyty>.
12. Ярошенко Т. О. На шляху до інформаційного суспільства: електронні ресурси для науки та освіти України / Т. О. Ярошенко // Бібліотека і книга у контексті часу : зб. наук. ст. міжнар. наук.-практ. конф. 11–12 трав. 2006 р., м. Київ / М-во культури і туризму України, Нац. парлам. б-ка України. – Київ : НПБ України, 2006. – С. 273–283.